

УДК: 78:316.722:7.071(477)

БІЛОЗУБ ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА –

кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри акторської майстерності та дизайну
Запорізького національного університету
e-mail: belozub_1@mail.ru

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ТА МЕНТАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Широкий ракурс історичних явищ в Україні розкриває найрізноманітніші сторони національної культури, виявляє її унікальну самобутність, встановлює природні зв'язки з надбанням і досвідом народу. Усвідомлення й прийняття українським народом своєї національності як детермінанти особистісної долі має важливу роль для загальнолюдської культури.

Національне виступає не над індивідуальним абстрактом, а «потребою душі» – іманентним проявом індивідуального духу в його саморозвиткові. Такі культурологічні ідеї проникають у мистецтво, яке бере на себе місію «підтягнути й зігріти» їх безпосередньо-особистісним відчуттям і переживанням національного. Як різновид духовної діяльності мистецтво володіє потенціалом представити всю повноту присутності в цьому світі конкретної, унікально-неповторної людини, здатне розкрити внутрішню наповненість національного як «натурального вислову душі» [9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тенденція звернення вчених до проблеми національного характеру та ментальності в українській музичній культурі знайшла своє висвітлення в численних наукових працях Г. Джулай, В. Драганчук, О. Катрич, Л. Кияновської, О. Козаренка, Л. Кондратюк, О. Марченко та інших.

Мета статті – висвітлити науково-теоретичні підходи до проблеми вивчення національного характеру та ментальності в українському музичному мистецтві, специфічні особливості його розвитку, які пов'язано з українською православною музикою, що відображено у творчості професійних композиторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми національного характеру в проєкції на музичне мистецтво й музичну ментальність знайшли своє

відображення в низці монографічних і дисертаційних робіт Г. Джулай. Зокрема, у соціально-філософському контексті досліджує поняття музичної ментальності, підкреслюючи, що в її структурі належне місце посідають музичні й загальнокультурні пласти духовності кожного народу, нації, соціальної групи й окремої особистості, причому, найважливішими її компонентами є специфіка музичного сприйняття й стереотипи музичного мислення, детерміновані умовами суспільного життя, світоглядними й ідеологічними принципами, які властиві кожній культурно-історичній епосі [2].

О. Марченко підкреслює, що особливості національного характеру зумовлюють специфічно «музичний» спосіб світосприйняття українців, а музика як архетипова форма мислення сприяє формуванню культурної самобутності, складаючи психоінформаційний простір нації й утворюючи органічний зв'язок «звук – інтонація – знак – символ – мова – змістовна спільність». Причому романтизм як культурно-історична система якнайповніше відповідає сутності української етнічної ментальності [10].

Дослідниця Л. Кияновська, вивчаючи особливості художнього розвитку етнічних українців у складі колишніх Російської й Австро-Угорської імперій, указує на наявність відмінностей у становленні регіональних професійно-мистецьких шкіл і місця національної музики в суспільному житті. Дослідницею здійснено порівняльний аналіз української, польської, австрійської композиторських шкіл у їхньому становленні й розвитку, міжнаціональних зв'язках і контактах тощо. Вивчено стильову еволюцію західноукраїнської музичної культури XIX – XX ст., а також діяльність музично-просвітницьких осередків і навчальних закладів у Прикарпатті. Висвітлено творчі зв'язки й взаємовпливи діячів музичної культури Галичини з їхніми закарпатськими та

буковинськими колегами. Зазначене сприяє встановленню як спільних рис, так і відмінностей у кристалізації їхнього естетичного світогляду, перевазі певних жанрів і форм, які викликані суспільними потребами часу. Такий підхід, на її думку, неминуче окреслить також нові інтерпретації категорії національного в українському музичному мистецтві як складової європейського мультикультурного простору, вибору домінантних стильових установок, що змінювались протягом еволюції національної культури в національному середовищі [5].

Вагомим внеском у дослідження проблеми національної ментальності в музикознавчому аспекті стала монографія музикознавця й композитора О. Козаренка [6]. Мистецтво українського авангарду (1900-1910), зазначає дослідник, еволюціонувало в напрямку кардинального оновлення через відмову від ладу в тональності й визнанні всіх ступенів звукоряду рівноправними. В умовах постмодерну музична свідомість «коригувалася в бік більшої збалансованості та до відцентрових сил у розвитку музичної матерії» з ідейною орієнтацією на національні традиції [6, с. 226]. Музичне мистецтво доби постмодерну, яке дистанціювалося від національно-особливого, позначене орієнтацією на неокосмополітизм в умовах сучасного глобалізованого світу.

Дослідниця О. Катрич, яка рефлексує щодо присутності моментів діонісійської архетиповості в українському музичному виконавському мистецтві, диференціює терміни «національна ментальність» і «національний характер». Ментальний феномен як універсальний рівень прояву національного є колективною субстанцією для певної соціально-етнічної спільноти. Національний же характер об'єктивується на рівні конкретно-індивідуальному, коли особистісне внутрішньо співпадає з глибинним духовним кодом нації [4].

Мистецтвознавець В. Драганчук [3] концептуально стверджує наявність розгалуженої низки рівнів відображення національної ментальності в українській музичній культурі як духовно інформаційній системі. Його багаторівнева структура має нижченаведений вигляд.

I. На первинно-синкретичному рівні відображення відбувається формування базису національної ментальної музичної виражальності. Предметом аналізу можуть стати народна музична творчість як основа національної ментальності; семантика пісенного й інструментального фольклору; прояви національно-ментального в жанровій специфіці; національно-ментальний елемент у музичній мові; український музичний

фольклор у його регіональній специфіці національно-характерного тощо.

II. Другий рівень відображення розподіляється на конкретно-мовний із низкою підрівнів.

1. На вербально-музично-мовному підрівні реалізуються: взаємодія вербального й музичного в контексті відображення національної ментальності; синтез вербальної й музичної мови при обробці народних пісень; вербальний і музичний механізми відображення в оригінальних творах; специфіка запозичення фольклорного матеріалу; творче використання мовних компонентів.

2. На музично-мовному підрівні досліджуються: музична мова як художньо-естетичний засіб відображення; музична мова при інструментальній обробці фольклорних мелодій; музичний аспект відображення в оригінальному творі; специфіка запозичення фольклорного матеріалу.

III. Дослідження узагальнено-концептуального рівня відображення потребує ґрунтовного вивчення рис національної ментальності крізь призму жанрово-стильового музичного розмаїття. На цьому рівні національна ментальність сприймається гранично узагальнено, проте відчувається й без будь-яких конкретних музично-мовних ознак. За допомогою аналізу співвідношення компонентів національної ментальності, вираженої в музичному творі, на думку автора, дасть змогу здійснити узагальнення щодо стереотипності відображення національного характеру [3, с. 136–137].

Л. Кондратюк у дисертаційній роботі порушує питання національної духовної культури, досліджуючи українську церковну музичну культуру в умовах поліконфесійності й мультикультурності. Аналізуючи останню в контексті її релігійних і філософських характеристик, дослідниця зазначає, що ґрунтуючись на інтегруючих ідеях українізації, церковно-музичні діячі удосконалюють переклади текстів церковних піснеспівів українською мовою, збагачуючи їх багатомовними набутками народного мелосу [7, с. 13].

Підтвердженням цього є те, що всесвітньо відомий нині гімн «Молитва за Україну» М. Лисенка, написаний на вірші О. Кониського – «Боже Великий, Єдиний» (1885) в 1992 р. затверджений офіційним гімном Української православної церкви, а згодом став і другим державним Гімном суверенної України.

М. Маріо вивчає моральний й естетико-виховний потенціал української православної духовної музики в закладах освіти кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зазначена культурно-мистецька система справила вагомий вплив на

формування сучасної української етнопедagogіки й музично-педагогічного культурного досвіду нашого народу. Автор дисертації розглядає релігію як світоглядну складову національної культури, підходячи до феномену релігійності як до однієї з визначальних рис менталітету українців. Розкриваючи особливості національних виховних традицій українського народу. М. Маріо виявляє вагомий роль духовних піснеспівів у становленні хорового мистецтва України. Запропонована етапна періодизація впливу православної духовної музики на розвиток народнопісенної творчості українців. Підкреслюється, що освітньо-виховні традиції православної духовної музики як невід'ємний компонент духовної культури є винятково важливим фактором подальшої розбудови суверенної української держави [9].

Досліджуючи українську народну пісню з часів Київської Русі Г. Ващенко виокремлює риси українського національного менталітету: високий патріотизм, любов і пошана до батьків і свого роду, вірне кохання й віддана дружба, усвідомлення людської честі й гідності, любов до праці, непереможне прагнення до волі й ненависть до рабства, віра в Бога [1, с. 121–138]. Народна пісня закорінена в язичницьку давнину українства й увібрала традиції ще дохристиянської доби й пізніше відображала нелегку ходу історичного часу українського народу з його надіями й сподіваннями, здобутками та втратами. Співучість нашого народу споконвіку творила його веселу й ліричну вдачу. Пісня супроводжує людину з раннього дитинства, у праці й побуті, думках про життя-буття. Саме фольклор є охоронцем звичаїв і традицій, запорукою художньо-інтелектуального зростання нації. Минуле і сучасне, фольклорне і академічне тісно взаємодіють у композиторській творчості й у виконавстві, і в цьому полягає суть духовної традиції

Висновки і перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, зростання інтересу до вивчення національного характеру та ментальності українського народу є домінуючою ознакою вітчизняних мистецтвознавчих досліджень. Культурний розвиток будь-якого народу відбувається в процесі багатограних взаємовідносин різних етнокультурних спільнот, коли історія постійно перехрещує й переплітає їхні долі та культурні впливи. Українське музичне мистецтво разом із пісню, релігією складають геокультурну спадщину народу, формують його характер та ментальність. Потреба збереження й культивування національного музичного мистецтва особливо актуалізується на сучасному етапі, тому питання національного характеру та ментальності в

українській музичному мистецтві потребує подальших розвідок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артемьев Э. Заметки об электронной музыке. / Э. Артемьев. – [Електр. ресурс]. – Режим доступа: <http://dvmusic.ru/index/articles/one/full/1064>. – Загл. с экрана.

2. Джулай Г. А. Музична ментальність: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філософ. наук: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Г. А. Джулай: Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2003. – 24 с.

3. Драганчук В. М. Український національний характер як предмет музикознавчого зацікавлення / В. М. Драганчук // Музикознавчі студії Інституту мистецтв Волинського державного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – Вип. 1. – Луцьк: РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. – С. 124–137.

4. Катрич О. Національна специфіка української музики / О. Катрич // Український світ. – 1996. – № 4. – С. 4–6.

5. Кияновська Л. О. Стильова еволюція галицької музичної культури XIX–XX ст.: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра мистецтвознавства: спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / Л. О. Кияновська: Нац. муз. акад. ім. П. І. Чайковського. – К., 2000. – 36 с.

6. Козаренко О. Феномен української національної музичної мови / О. Козаренко. – Львів: Сполох, 2000. – 284 с.

7. Костюк Н. Музична культура Західної України 20–30-х років XX століття: ідеї поступу і розвиток національних традицій: автореф. дис. на здоб. наук. зван. канд. мист-ва: спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / Н. Костюк / КНУКіМ. – К., 1998. – 23 с.

8. Маріо Р. Виховання молоді засобами православної духовної музики у закладах освіти України (кінець XIX – поч. XX століть): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / М. Д. Маріо: Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2000. – 19 с.

9. Марченко О. А. Роль національного характеру у формуванні української музичної культури XIX століття: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філософ. наук: 09.00.12 «Українознавство» / Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2003. – 20 с.

BIBLIOGRAFIYA

1. Airtime E. Notes about elektronnoy music. / E. Artemev. – [E. resource]. – Access: <http://dvmusic.ru/index/articles/one/full/1064>. – Zahl. s screen.

2. Julay G. A. Music mentality: social-philosophical analysis: Author. dys. na zdob. nauk. stup. candidate. philosopher. Sciences: 09.00.03 «Social Philosophy and Philosophy of History» / G. A. Julay;

Pivdennoukr. state. ped. University of them. Ushynsky. – A., 2003. – 24 s.

3. Draganchuk V. M. Ukrainian national character as a subject of musicological interest / V. M. Draganchuk // musicological studies of the Art Institute of Volyn National University of Lesya Ukrainian and the National Music Academy of Ukraine Tchaikovsky. – Vol. 1. – Lutsk: RIO «Tower» VSU them. Ukrainian Lesya, 2007. – S. 124–137.

4. Katrich A. specificity Ukrainian National Music / AA // Ukrainian Katrich world. – 1996. – № 4. – P. 4–6.

5. Kyuanovska L. O. Style Evolution Galician music culture XIX - XX centuries.: Author. Dis. on muffin. scientists. stupas. Dr. of Art: Spec. 17.00.01 «Theory and History of Culture» / L. O. Kyuanovska; Nat. muses. Acad. them. Tchaikovsky. – K., 2000.–36 s.

6. Kozarenko O. The phenomenon of Ukrainian national musical language / O. Kozarenko. – Lviv, spol, 2000. – 284 s.

7. Kostyuk N. Western Musical Culture of Ukraine 20-30-ies of XX century: the idea of progress and development of national traditions: Author. Dis. on muffin. scientists. titles. candidate. Mist Island: spets.17.00.01 «Theory and History of Culture» / N. Kostyuk / KNUKiM. – K., 1998. – 23 s.

8. Mario R. Educating young people the means orthodox sacred music in educational institutions of Ukraine (end of XIX–XX centuries loaf): Author.

dys.na zdob.nauk.stup. candidate. ped. Sciences specials. 13.00.01 «Theory and History of Education» / M.D. Mario; Hark. state. ped. University of them. GSSkovoroda. – H., 2000. – 19 s.

9. Marchenko O. A. The role in shaping the national character of Ukrainian musical culture of the XIX century: Author. Dis. on muffin. nauk.stup.kand. philosopher. Sciences: 09.00.12 «Ukrainian» / Kharkiv the University of them. Karazin. – H., 2003. – 20 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БІЛОЗУБ Людмила Миколаївна – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри акторської майстерності та дизайну Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: національний дискурс сучасного музичного мистецтва (у контексті вітчизняної композиторської школи); формування національної свідомості майбутніх акторів засобами музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BILOZUB Liudmyla Mykolaivna – Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Associate Professor of Acting Skills and Design Department, Zaporizhia National University.

Circle of scientific interests: national discourse of modern musical art (in the context of domestic composer school); formation of national consciousness of future actors means of musical art.

УДК 378.015.311:305(477) «19/20»

ВОРОВКА МАРГАРИТА ІВАНІВНА –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
e-mail: olga_vorovka@ukr.net

ОСНОВНІ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСТВА В УКРАЇНІ В 60-ТІ РОКИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Аналіз історіографічно-джерельної бази дослідження дозволяє визначити періодизацію педагогічної ретроспективи формування гендерної культури студентської молоді в Україні 60-х років ХХ–початку ХХІ ст. Під періодизацією розуміють «логічне розмежування досліджуваного періоду відповідно до якісної характеристики його відносно самостійних окремих етапів. Така характеристика повинна відображати як загальні закономірності розвитку суспільного життя, так і специфічні, а також суттєві складники основних методів і форм генези проблеми» [2, с. 19]. Суттєвий

вплив на розвиток теорії і практики формування гендерної культури мав розвиток соціологічних та психологічних досліджень з проблем статі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У другій половині ХХ століття у вітчизняній психології статі догендерний етап розвитку змінився гендерним. Перший складався з наступних підперіодів:

– до 1970–х рр. – проблеми статевої диференціації майже не вивчалися, а нечисленні опубліковані роботи дотичні до психології статі ототожнювалися з питаннями сексуальних відносин (переважно подружніх);